

hegemoni«, dels fordi det effektivt opfanger de nationalliberales vilje og evne til at optage bøndernes krav i deres ideologi, så den fremtrådte som almengyldig, dels fordi Gramsci tilkender idéudviklingen og den intellektuelle elite en større plads, end tilfældet har været i mere økonomistiske varianter af marxismen. Friisbergs analyse af den liberale ideologis indhold, blandt andet det intime forhold mellem nationalfølelse og frihedsprogram, mellem begreberne »folk« og »demokrati«, er overbevisende, ligesom hans klare udredning af de forskellige liberale retninger fra Ørsteds over Davids, Monrads, Lehmanns og Tschernings til Rasmus Sørensens er det.

I afsnittet om bondebevægelsen får vi et bredt billede af bondebevægelsen og dens aktiviteter, de mange adresser til stænderforsamlingerne fra 1830'erne, bladet *Almuevennen* fra 1842 og fra samme tid landkommunalforeningerne, dvs. amtssammenslutninger af de nye landkommuner, som blev meget aktive også på et landspolitisk plan op mod 1848. Det famøse bondecirkulære 1845 gav en i forvejen stærk bondebevægelse yderligere vind i sejlene. I analysen af en central skikkelse som I.A. Hansen påvises det, at også han var liberal, blot yderliggående derved, at han var modstander af de nationalliberales tendens til elitært politisk formynderi og mente, at almuens – herunder både bønder og håndværkere – selv var bedst til at formulere almuens politik.

De deciderede bondeagitatorer Peder Hansen, Rasmus Sørensen og Asmund Gleerup var radikale venstreliberale i samme forstand. De arbejdede for folkefrihed ud fra grundtvigske forestillinger om »folkelig vækkelse«, for en bredere valgret og en stærkere stat måske end den, som mere laissez faire-prægede liberalister kunne ønske sig. Men liberale var de, mener Friisberg. Det er en

senere tids liberalister, der har hængt dem ud som tilhængere af enevælden. Blandt de akademiske liberale nærmeste Orla Lehmann sig bondeagitatorerne allerede i 1830'erne, idet han i en tale i forbindelse med stavnsbåndsløsningens 50-årsdag i 1838 fremsatte det synspunkt, at alle tilbageværende fæstebønder burde have ejendomsret til den jord, de brugte. Den ret, godsejerne havde til jorden, var ikke ejendomsret i dette ords absolutte, moderne forstand, men en begrænset ret, som ikke engang omfattede brugsretten. Lehmann forfulgte senere synspunktet i klar modsætning til den godsejerliberalisme, der ville give godsejeren frihed til at gøre med bondejorden, som han ville. Lehmann var da også at finde i Bondevenneselskabets første bestyrelse sammen med Balthasar Christensen, Drewsen, Tscherning og Asmund Gleerup, den sjællandske landsbyskolelærer, der blev selskabets første professionelle sekretær.

Det er et i mange henseender imponerende arbejde, Friisberg har føjet til sit forfatterskab, grundigt både i kildearbejdet og analysen og stærkt i syntesen. At der er sparet til det yderste på papir, tryk, udstyr og korrektur, og at noterne er pumpet op med en lang række passager og vigtige pointer, som burde have været med i teksten, tilgiver man let under disse omstændigheder.

Steen Busck

Claus Bjørn: *1848. Borgerkrig og revolution*. (Gyldendal, 1998). 268 s., 348 kr.

Claus Bjørn (red.): *1848 – det mærkelige år*. (Museum Tusulanums Forlag, 1998). 210 s., 198 kr.

Axel Johnsen (red.): *1848-50 – Med Gud! For Konge og Fødeland! – Für Freiheit und Einheit!* (Museet på Sønderborg Slot, Museumsberg Flensburg og Museet på Koldinghus, 1998). 72 s., 68 kr.

150-året for 1848 er blevet fejret tilbørligt. Claus Bjørn, lektor ved Institut for Historie på Københavns Universitet, har i forlængelse af sit tidligere arbejde *Frygten fra 1848* (1985) skrevet en ny bog om dette vigtige år og dets begivenheder. Desuden har han i februar og marts 1998 sammen med seks kolleger afholdt en række »gå hjem-forelæsninger« ved Københavns Universitet, som han siden har redigeret og udgivet. For nogle år siden stod han sammen med en kollega og nogle studerende bag Tøjhusmuseets udstilling »Historier om en krig«, og for at det ikke skal være løgn, har Claus Bjørn også været manden bag forestillingen »1848«, som blev opført på Folketeateret i efteråret 1998. I det sønderjyske har to danske museer og et tysk samarbejdet om en udstilling, som skulle vises på alle tre museer, og har i samme anledning tillige udsendt en fælles publikation med både dansk og tysk tekst. Det sidste er karakteristisk. For alle de tre foreliggende publikationer gælder det, at den nationale modsætning ses fra både et dansk og et tysk synspunkt. Der er sket meget siden 100 års-jubilæet. »Ånden fra 48« tages ikke uden videre frem til genoplivelse. Regionernes Europa er på trapperne.

Claus Bjørns bog giver sig ikke ud for at være en videnskabelig afhandling. Den har intet notesystem, kun en kort kommenteret litteraturoversigt til slut, og den forudsætter ikke noget forudgående kendskab til begivenhederne. Bogen er tænkt som en »folkelig« fortælling for det brede publikum. Som sådan er den god, energisk fortalt og velskrevet. Desuden er den nøgtern og saglig uden leflen. Begivenhederne er dramatiske nok i sig selv. Ærindet er ikke at anlægge nye tolkninger af begivenhederne i 1848. I grunden ligger Claus Bjørns beretning i sine hovedtræk ikke langt fra det billede, vi har med os fra gamle dages skolebøger. Slesvig-

holstenerne og den tyske nationalisme – ikke de danske nationalister med Lehmann i spidsen – får hovedskylden for, at det kom til væbnet konflikt. I en personlig epilog til fremstillingen finder Claus Bjørn visse lighedstræk mellem EU-projektet og den tyske nationalisme, som »vi« var oppe imod i 1848, blandt andet en elitær tankegang i modsætning til dansk folkelighed, uden at han dog bruger dette belastede udtryk. Han slutter bogen med ordene: »Vi hører naturligvis til i Europa – men på vores måde og netop ikke på de andres måder – og den måde fik en afgørende udformning af og i året 1848 og hvad derpå fulgte.« Danskhed og tyskthed er »komplementære« størrelser, siger han med et noget uklart udtryk. Danskheden udvikledes i modsætning til tysktheden, der som perspektiv blandt andet havde den danske nations mindreværdighed og mulige udslettelse.

Men Claus Bjørns version er ingen plat genoplivelse af den nationalliberale tradition. Mange nuancer er med, og sagen ses også fra slesvig-holstensk side. Bogen igennem skildres den danske og den slesvig-holstenske politiske udvikling som parallelle, jævnyrdige forløb, der sammenlignes og findes meget lig hinanden. »Ånden fra 1848«, denne »følelsesmæssige massepsykologiske emancipation«, som ungdomoprøret 120 år senere ifølge Claus Bjørn minde en hel del om, finder lige så stærke og ægte udtryk på slesvig-holstensk som på dansk side. Bjørn har gennem årene samarbejdet med tyske historikere, blandt andet på »Grenzakademie Sankelmark«, og har som Gottlieb Japsen og andre blik for de skadelige virkninger af 1840'ernes voksende nationale konflikt. En gennemgående person i bogen, som skildres med større sympati end både Orla Lehmann og slesvig-holstenernes Vilhelm Beseler, er kniplingskræmmer Jens Wulff fra Brede i Vest-

slesvig, som i sin dagbog kort efter påskeslaget ved Slesvig skrev: »Ve dem, der har frembragt dette. Tysk og dansk levede før så fredeligt med hinanden, men nu står i samme land de forskellige nationaliteter fjendtligt mod hinanden; hvilket sandelig ikke er folkets skyld, men disse usalige talere og skrivere, der har opirret og vildledt dansk og tysk«.

Alt i alt giver bogen en glimrende introduktion til sit emne. Vi får indledningsvis et kortfattet, klart udblik over den politiske situation i Europa og i den danske helstat ved Christian VIII's død 20. januar 1848, hvor de nationale og liberale bevægelser fra 1847 lå lavt både på dansk og tysk side. Kongens omgivelser var godt i gang med at forberede en ny forfatning, da den revolutionære bølge sidst i februar rejste sig ude i Europa og snart skyllede alt med sig. Både det slesvig-holstenske oprør, hvor legitimiteten – rygtet om, at Frederik VII blev tvunget af de danske – spillede en stor rolle, krigsbegivenhederne og den politiske udvikling på begge sider er fængslende og samtidig sagligt beskrevet. Claus Bjørn har sine personlige politiske sympatier og lader dem som nævnt komme til udtryk i en »epilog«. Det er velgørende og går ikke ud over sagligheden. Sympatierne er af den midtsøgende type, som nærmest af sig selv driver i retning af sagligheden og omvendt. Velafbalanceret og mættet med information er denne skildring, som man trygt kan stille på hylden som bogen om dette år, der blev så afgørende for både dansk og tysk historie.

Forelæsningsrækken, der tidligere er trykt som kronikker i tidsskriftet *Historie & Samfundsfag* (årgang 1998, nr. 1-2), er i sagens natur mere forskelligartet. Redaktøren Claus Bjørns egne forelæsninger om henholdsvis den danske stat ved indgangen til 1848 og kampen om den almindelige valgret er ikke

identiske med de pågældende afsnit i hans just omtalte bog – der forekommer oven i købet mindre uoverensstemmelser – men minder selvsagt meget om dem. Johnny Leisner giver til indledning en fremragende oversigt over de europæiske magters stilling før Februarrevolutionen og fortæller dernæst hovedstad for hovedstad om de revolutionære bevægelser forløb og resultater. Hans Vammen leverer sin velskrevne og spændende version af martsbegivenhederne i København, som ikke svarer ganske til redaktørens. Hos Vammen er Orla Lehmann det snedige subjekt, der lader som om Rendsborgmødet 18. marts var et oprør og dermed fremprovokerer den bevægelse i København, som provokerede til det egentlige oprør i Rendsborg 24. marts. Hans Schultz Hansen, den sønderjyske landsarkivar, beskriver som Claus Bjørn den slesvig-holstenske bevægelse som et forløb parallelt med bevægelsen i Danmark, men billedet af denne Treårskrigen tabende part er mere positivt. Niels Finn Christiansen har fået til opgave at skildre mulige socialistiske tendenser i Danmark i året 1848, da kommunismens spøgelse ifølge et vist manifest gik gennem Europa, men finder kun enkelte internationalt orienterede håndværkssvende på Håndværkerdannelsesforeningens venstrefløj. De arbejdende klasser på land og i by var endnu for svage til at rejse bevægelser som dem, der blev slået ned i Paris og Wien. Flemming Lundgreen-Nielsen undersøger Grundtvigs optræden i 1848 og finder, at han måske bidrog til en skikkelig politisk omgangstone på Christiansborg, men ellers led hans initiativer for det meste nederlag. Ole F. Frantzen gennemgår kompetent, kortfattet og klart krigsførelsen ud fra en moderne militærteoretisk synsvinkel og giver afslutningsvis på det nærmeste de militære ledere karakter for deres indsats. Interessant er navnlig hans ud-

redning af forholdet mellem politikerne og ledelsen af de militære operationer. Bogen giver som helhed en række markante skitser af enkelte sider af forløbet, som kan være vældig nyttige for den, der i kort begreb vil vide, hvad f.eks. krigen gik ud på, eller hvordan den almindelige valgret blev til.

Museerne har for længst forladt den ensidige nationalistiske fremstilling af 1848. På det nye danske museum i Dybbøl kan man blive vist rundt af en tysker, som ikke har det fjerneste tilovers for den nationalliberale version og alle fædrelandssangene. Og samarbejdet hen over landegrænsen som nu denne udstilling om 1848, som museerne i Sønderborg, Flensborg og Kolding er fælles om, har længe været i gang. Museumsfolk beskæftiger sig mest med genstande, og i den foreliggende publikation gennemgår Axel Johnsen fra Sønderborg Museum efter en kort historisk fremstilling af martsbegivenhederne i europæisk perspektiv en række billeder fra udstillingen. Det drejer sig om samtidige fremstillinger af de revolutionære begivenheder i Paris, Berlin, Polen, Prag, Frankfurt, ja sågar på Martinique og om centrale begivenheder under den slesvigske krig. Billederne er fortrinsvis litografier fra Neuruppin, en kommerciel masseproduktion, som Ulrich Schulte-Wülwer fra Flensborg Museum underkaster en nærmere analyse. Anna Marie Lebech-Sørensen fortæller historien om skillingsvisen »Dengang jeg drog afsted«, og Inge Adriansen og Birgit Jenvold analyserer Bissens statue af »Den tapre landsoldat« i Fredericia og udnævner den til et af de første monumenter over menigmand, intet mindre end »et mesterværk i dansk og europæisk monumentalkunst«. Alt sammen på både dansk og tysk som sagt. 1848 er blevet fejret på begge sider i tilbørlig gensidig respekt.

Steen Busck

Henrik Harnow: *Den danske ingeniørs historie 1850-1920. Danske ingeniørers uddannelse, professionalisering og betydning for den danske moderniseringsproces*. Systimes teknologihistorie. (Systime, 1998). 304 s., 300 kr.

Forfatterens indledningsvise begrundelse for at tage sit emne op er, at ingeniørerne var vigtige aktører i moderniseringen. Dette er for så vidt ikke nogen ny erkendelse, men danske historikere har været sene til at tilvejebringe en mere grundig og detaljeret redegørelse og forklaring. I f.eks. England er ingeniørhistorie derimod en blomstrende niche. Henrik Harnow vil med sin bog rette op på disse hjemlige undladelsessynder, og resultatet er absolut værd at stifte bekendtskab med.

Ingeniørernes historie drejer sig om »professionalisering via skolekulturen« (s. 97). Ingeniørerne blev uddannet på den stedse voksende Polyteknisk Lærestanstalt, og når de derfra kom ud og praktiserede faget, gik mange også med i forskellige foreningsdannelser. Først i 1892 stiftedes dog Dansk Ingeniørforening (DIF), som blev den store, dominerende organisation. Den tog sig dels af at dyrke og stimulere den teknologiske kultur, dels varetog den medlemmernes fælles professionelle interesser. Det fælles var vigtigt. For at de stadig flere unge, som var de dårligst stillede, ikke skulle lave en fagforening ud af det, gjaldt indtil 1910 den regel, at man skulle have været kandidat i fem år for at blive stemmeberettiget seniormedlem af DIF.

Forfatteren indlægger sig betydelig fortjeneste ved at demonstrere, hvordan den højere, systematiske teknologi via Lærestalten og Ingeniørforeningen blev oparbejdet og konsolideret i en stabil institutionel form og dermed gjorde ingeniørerne i stand til at optræde som